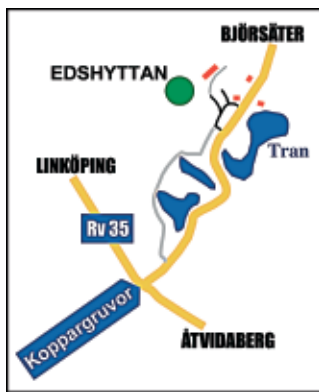

Bergverksamheten – Åtvidabergs Bergslag

Inom främst Närstads gruvfält i Åtvids socken samt vid Bersbo gruvor i Värna socken pågick redan från 1300- och 1400-talet verksamhet. Årtal för när efter-bearbetning och behandling startade i hyttorna vid Närstad, Ed och i Åtvidaberg är svårt att exakt fastställa. År 1775 byggdes emellertid två nya rosthus vid Åtvidaberg respektive Ed. (I Åke Tjäders uppsats finner vi att det år 1777 föddes en dotter till rostvändare Samuel Åberg och hans hustru i Eds såg.) Edshyttan ansågs vid denna tid som den dyraste och nyttigaste kopparhytta som fanns i riket Smältningarna ökade i omfattning och medförde behov av förbättrade anläggningar. Vid Edshyttan byggdes en ny högugn

placerad vid vattendraget från sjön Tran till Vinkärret i sjön Vin. Vattenhjulet som fick sin reglerade vattenmängd från dammluckor strax uppströms mellan Eds ladugård och det stensatta brovalvet för järnvägen Bersbo – Åtvidaberg, användes till

att dra blåsbälgar till fyren i ugnen. Senare framkom att man också använde hjulet till att genom remdrift driva tröskverket i den utbyggda logen. (I Åke Tjäders uppsats framgår att i husförhörslängderna år 1790 kallades platsen Eds Bruk och senare Edshyttan).

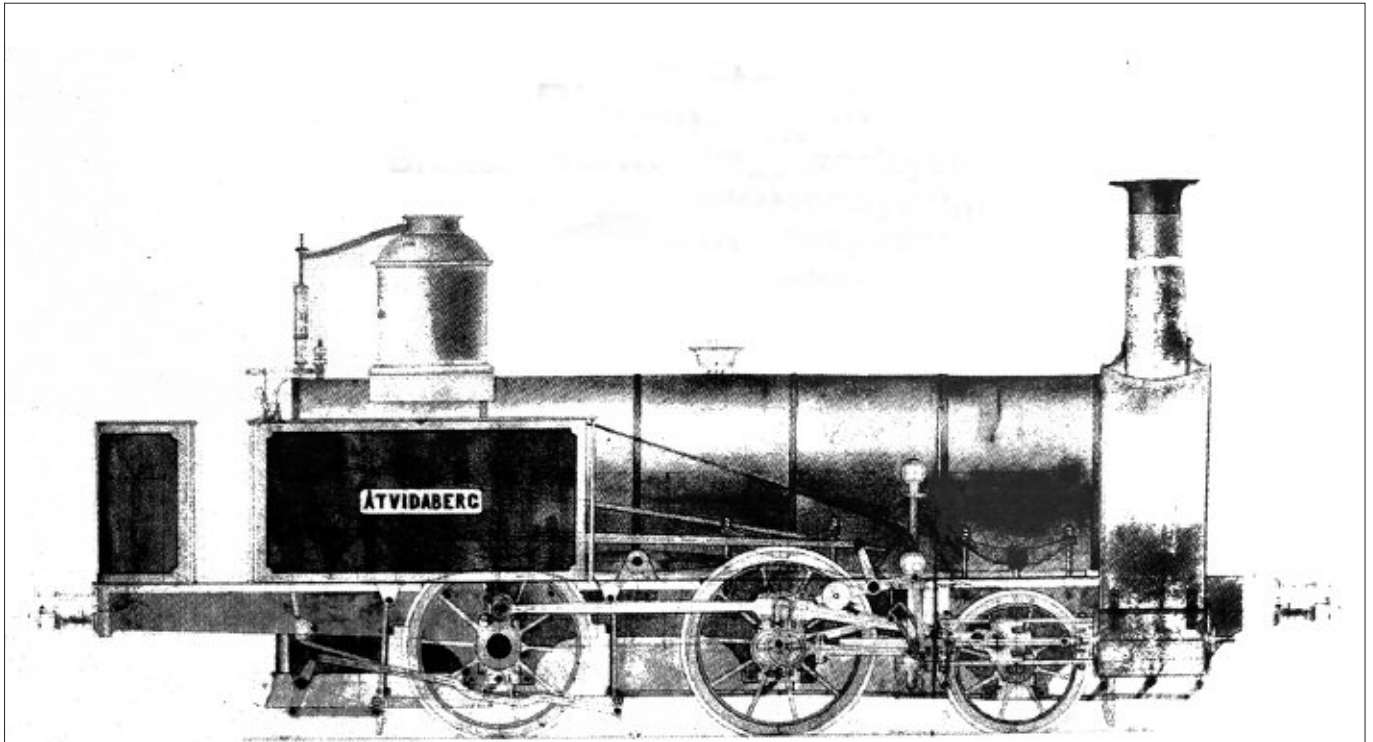
Nyttiggörande av svavelröken vid Edshyttan
Av Bertil Göranssons forskning framgår att man i slutet av 1700-talet utvecklade en metod att ta tillvara svavel ur röken från rostgroparna. (en lovvärd miljöåtgärd)
Tidens mycket duktiga tekniker fann i slänten upp från vattendraget och hyttan en lämplig stigning där man i stensatta och övertäckta rännor, lät röken stiga upp till ett ca 35m från rostgroparna placerat kondenshus. Kvarlämningar i form av fem

stensatta rännor och grunden till kondenshuset med skorstensmuren för dragregleringen finns kvar än i dag. År 1790 fanns vid Edshyttan sex smältare, tre rostvändare och sex bruksarbetare - tillsammans 15 personer. ÅTS har med markägarens tillstånd under år 2001 rensat området från uppväxande tallar och andra barrväxter. En av rännorna har frilagts till botten och ned till rostgroparna. Vi hoppas komma över några ritningar över anläggningen för att kunna göra en rekonstruktion över byggnaderna på platsen. Röken vid rostgroparna hade mycket hög temperatur, passagen via rännorna upp till kondenshuset sänkte temperaturen exakt så mycket att svavlet utfälldes på uppbyggda trägaller där man kunde skrapa av det ljusgula pulvret. Detta kunde sedan sändas iväg för kruttillverkning eller andra användningsområden. Denna verksamhet pågick fram till år 1873 då den lades ned.

Järnvägen Bersbo –Åtvidaberg

Under 1781 inträffade en betydelsefull affär då äganderätten till kopparverket med tillhörande gruvor, skogar och vatten mm. genom köp övergick till krigsrådet Johan Adelswärd och ingick i det av honom samma år stiftade fideikommisset baroniet Adelswärd. Baron Jan Carls son Seth Adelswärd påbörjade nu projekteringen av järnvägsbygget för järnvägen Bersbo - Åtvidaberg som blev färdigställd först år 1857.

Järnvägen passerar intill Edshyttan och alldeles i närheten byggde man lokstall för de båda loken 'Bersbo' och 'Åtvidaberg'. Lokstallet ritades av arkitekten Adelsköld och innehöll lokomotivstall, smedja och vattenstation.

År 1868 hade arbetet med rostgroparna vid Edshyttan fortskridit så långt att bara en liten del av kondensationshuset återstod att färdigställa.

År 1869 var koppartillverkningen den största någonsin, då körde man igång svavelproduktionen vid Edshyttan. Alla gruvorna vid Bersbo, Grönhög och Mormorsgruvan bearbetades, utbytet blev 30.500 ton malm samt en del omsorterad varp som nedsmältes och gav 10 000 ton ren koppar.

År 1873 hade arbetet vid Mormors-och Malmviksgruvan helt upphört varvid 113 personer flyttades till Bersbo och 93 personer utvandrade till Nordamerika. Malmtillgången i Bersbo visade tecken att avtaga. År 1900 sålde Baroniet Adelswärd Bersbo gruvfält till AB Åtvidabergs Kopparverk.

En stor brand ödelade anläggningarna i Åtvidaberg.

En begränsad malmbrytning pågick till 1908 av kopparverket Efter den stora branden fick dåvarande baronen Theodor Adelswärd uppslaget till en ny industritillverkning av kontorsmöbler efter amerikanskförebild. Yttrandet var då att träet tagit upp arvet efter kopparn och att en ny storhetstid gjorde sitt inträde i den gamla bergslagsbygden.

Rapporten är nedtecknad för ÅTS 2002 av Ewert Björklund.